

u s u l g e r e ğ i

Aşiq û Maşûq, gazeteci ve çevirmen Sarkis Seropyan'ın (1935-2015) Ermenice kaynaklardan derleyerek Türkçeye çevirdiği üç masalı bir araya getiriyor. 19. yüzyılda Ermeni kültürel gelişiminde önemli rol oynayan etnografi ve folklor çalışmaları kapsamında Anadolu ve Kafkas coğrafyalarında köylere giderek kaynak kişilerden masal ve efsaneler derleyen Karekin Episkopos Srvantzyants'ın yazıya döktüğü "Sare Sipane veya Siyamanto ile Xıçezare" (1884) ve Vrtanes Papazyan'ın "Lur da Lur" (1904) metinleri kayıtlara Kürt masalı olarak geçerken, Sarkis Hayguni'nin yayımladığı "Kral Lusig ve Sedev Hovig" (1900) ise Dersim'den derlenmiş ve Seropyan'ın, "Ne Kürt, ne Ermeni, ne Alevi masalları kategorisine dahil edebildim" diye andığı, anlatıcının ağzında Ermenilere özgü öğelerle bezenmiş olsa da muhtemelen ortak kültüre ait bir masal.

Zeynep Özatalay'ın resimleri ve Hulusi Nusih Tütüncü'nün tasarımıyla renklenen kitabın başındaki sunuş yazılarıyla çalışmanın arka planı aktarılırken, metnin sonuna, masalları derleyenlerin ve çevirmenin yaşam öyküleri eklendi.

Türkçe yazımda Ömer Asım Aksoy'un *Ana Yazım Kılavuzu* (Epsilon Yay.) temel alındı, Necmiye Alpay'ın *Türkçe Sorunları Kılavuzu*'ndan (Metis Yay.) yardımcı kaynak olarak yararlanıldı.

y a y ı n c ı n ı n n o t u

Aşiq û Maşûq

ERMENİCE KAYNAKLARDAN
KÛRT-ERMENİ AŞK MASALLARI

Aras Yayıncılık

İstiklal Caddesi, Hıdivyal Palas 231/Kat 1

34430 Tünel, Beyoğlu-İstanbul

Tel: (0212) 252 65 18 - 243 06 02

Fax: (0212) 252 65 19

info@arasyayincilik.com

www.arasyayincilik.com

Sertifika No: 10728

ARAS ÜRÜÜ 182

Aşiq û Maşûq

ERMENİCE KAYNAKLARDAN
KÜRT-ERMENİ AŞK MASALLARI

Derleyen ve Çeviren
Sarkis Seropyan

Resimleyen
Zeynep Özatalay

Yayıma Hazırlayan
Rober Koptaş

Redaksiyon
Karin Karakaşlı

Tasarım
Hulusi Nusih Tütüncü

© 2017, Aras Yayıncılık

ISBN 9786055753900

Baskı

Sena Ofset: 2. Matbaacılar Sitesi 4NB7-9-11 Topkapı-İstanbul

Tel: (212) 613 38 46 / Sertifika No: 45030

Birinci Baskı: Nisan 2017, İstanbul

Üçüncü Baskı: Ağustos 2021, İstanbul

Aşiq û Maşûq

ERMENİCE KAYNAKLARDAN
KÛRT-ERMENİ AŞK MASALLARI

Ermeniceden derleyen ve çeviren
SARKİS SEROPYAN

Resimleyen
ZEYNEP ÖZATALAY

Baron Seropyan'ın masal dünyasından

KARİN KARAKAŞLI

Baron* Seropyan'ı adada işinin başında oturmuş görüyorum. İskele civarında ortalık kalabalık, çoğunluk, sahile ya da kafelere koşturuyor. Havada yaz rehaveti.

O ise geniş balkonu hortumla bir güzel sulamış. Taşlardan anında serinlik yükseliyor. Her yıl birkaç kez yaptığım üzere ben de Kınalıada'nın tepelerindeki bu eve gelmişim. Canımı yakan, hırpalayan şehir denizin ötesinde sakin bir panorama şimdi. Bakıyorum şairin dediği gibi aziz olup olmadığından pek de emin olamadığım İstanbul'a.

Balkondaki, daha doğrusu bu ferahfeza taraçadaki salıncaklı kanepedeyim. Salıncak sallanırken demirler usul usul gıcırıyor.

Baron Seropyan sağımdaki masada oturmuş, bir tomar kâğıdın arasında çiziktiriyor her zamanki gibi. Güvendeyim.

* Erm. "Bay, beyefendi". Erkeklerle saygı hitabı.

O yaz o kâğıt tomarları üzerinde, elinizde tuttuğunuz masalları tercüme ediyordu Sarkis Seropyan. Bense daha kaç yaz böyle yanında oturup salıncağımda sallanacağıma dair tuhaf bir özgüven içindeydim.

İnsan, çabuk alışan bir varlık.

Geçen yaz yanım boştu.

Yanım boş, önümde onun tomarları. Garip hissediyordum, sanki beni izliyormuş gibi. Okumaya başladım çevirdiklerini.

Seropyan üç farklı masalı bir araya getirmiş bu seçki için: Bu masallar, sözlü edebiyatın parçası, dilden dile, kuşaktan kuşağa aktarılmış ve ‘Siyamanto ve Xıçezare’, ‘Lur da Lur’ ile ‘Kral Lusig ve Sedev Hovig’ adlarını taşıyorlar. Ortak noktalarıysa imkânsız aşkların yanı sıra Anadolu, Mezopotamya ve o her şeyiyle özel Dersim coğrafyasının sesine ses katmaları, Ermeni ve Kürt halklarının yaşayışlarını ortaya koymaları. Masallar bu yanıyla kendilerine can veren toplumların ortak belleğini ve anlatanın hayal gücünü göstermenin yanı sıra, artık çoktan yitirilmiş bir hayatı kayda geçiren belgesel güce de sahip.

Seçkideki ilk iki masal olan ‘Siyamanto ve Xıçezare’ ile ‘Lur da Lur’ ilk anlatanından son kaydedenine kadar uzun bir yol kat etmiş Kürt halk söylenceleri. Ermeni köy edebiyatının usta kalemi, din adamı Karekin Srvantzdyants yöre yöre gezerek halkının masal, ninni, gelenek görenek, söylence, deyiş ve tekerlemelerini kayda geçirirken, Kürt halkının sevilen aşk hikâyesi ‘Siyamanto ve Xıçezare’yi de yazılı edebiyatın parçası kılmış. Vrtanes Papazyan ise bir Kürt aşk masalını Ermenice anlatarak, yazıda ölümsüzleştirmiş. Coğrafi paydaşlığın etnik kimliğe galebe çalmasına bir kanıt olsa gerek bu emek. Zira paylaşılan toprağın hatırı büyük ve soylu kızla çobanın umutsuz aşkı evrensel.

Nitekim ‘Kral Lusig ve Sedev Hovig’ de bir soylu ile çobanın aşkının hikâyesi. Gel gelelim, rol dağılımı bu kez tersine dönmüş. Pek de alışıksız olunmayan biçimde bu kez çoban olan bir kadın. Üstelik masalın başında hiç güzeller güzeli de değil. Aksine ucube bir yaratık gibi tarif edilmiş. Sedev’in güzelleşmeye başlama hikâyesi, ana babasının kızlarını olduğu

haliyle kabul etmelerine koşut olarak ilerliyor ve çobanlık meziyetleri güzelliğinden çok daha kıymetli sayılıyor. Dahası, gerek Kral Lusig gerekse Sedev Hovig birbirlerine koşut sayılabilecek bir kendini keşif sürecinden geçiyorlar. Dolayısıyla bu sıradışı masalda biri kadın diğerı erkek olmak üzere iki Odiseus ve iki bağımsız yolculuk var. Masalın nc kahramanıysa bütün bu yolculuklara sahne olan Dersim'in ta kendisi. O nedenle anlatılan biraz da asi Dersim'in hikâyesi. zgn kadın karakteri ve eşitlikçi rol dağılımla dikkat çeken masal, köy halkının geleneklerin etkisindeki günlük hayatını gerçekçi bir üslupla aktarıırken, Sedev Hovig'in para karşılığı evlenmeyi reddetmesi ve “*Sıradan* kadının saçı uzun aklı ise kısa olur” sözünde görüleceği üzere, kendini geleneksel önyargılı kalıpların, ‘*sıradan*’ kadın algısının dışında tutmasıyla dikkat çekiyor.

Bütün bu masalarda Ermeni ve Kürt halklarının kimi yerde kesişen ve ortak sözlü edebiyatın parçası olarak anlatılan hayatlarına tanıklık ediyoruz.

‘Kral Lusig ve Sedev Hovig’deki iki Yahudi tüccar tiplemesiye, biri halka yardımcı olan, diğerıye zor durumdan kendine çıkar sağlayan temsilleriyle göze çarpıyor. Metnin redaksiyonunu yaparken, ‘Yahudi’ye kız verilmesi’ bölümündeki ‘Yahudi’ kavramını, muhtemelen birlikte yaşanan zamanda doğal hayat akışı ve yaşandığı kültürde daha masum tınladığını düşünmekle birlikte, bugün maksadını aşan ve masalın ruhunu zedeleyecek bir durum arz edebileceği endişesiyle bir-iki yerde, ‘bizden olmayan’ manasındaki ‘el’ kelimesiyle karşılamayı tercih ettik. Zira, *el* olan, Dersim'in dayanışma gerektiren ruhunu anlamayıp, zor zamanda kişisel çıkarı ön planda tutandı. Dersim ise bütün halklarının savaşta ve barışta kendisine saygıyı hiç esirgememelerini talep eden topraktı. Gerçek bir vatandı.

Sarkis Seropyan, türlü katliamlarla ve nihayet 1915 Ermeni Soykırımı'yla son verilen bir eski hayatı, siyasi söylemlerden bağımsız, taşıyla, toprağıyla, mitolojisi, masalı ve ille de halkların belleğine kazılı hakikatle anlatmayı tercih etti. Bu da bize son mirası. Emegi ve varlığı için sonsuz şükranla...

Ocak 2017

Kardeş masallar

SARKİS SEROPYAN

Coğrafyamızın kadim halklarının gelenek ve göreneklerini, başka bir deyişle kültürlerini şimdilerde yazılı edebiyattan okuyup izleyebiliyoruz. Ancak bu örneklerle ulaşabilmek için ya sözü edilen halkın dilini bilmemiz, ya yazılı metinlerin başka dillere çevrilmiş olması, ya da mensubu olmadığımız bir halkın dilini okumayı öğrenmemiz gerekiyor. Meseleyi Doğu Küçük Asya ve Mezopotamya coğrafyası özelinde ele aldığımızda, örneğin çiviyazılı kitabelere kaydedilmiş edebiyat eserlerine baktığımızda, masal ve efsanelerin tamamının çözülmüş, farklı dillere çevrilmiş ve meraklısına sunulmuş olduğunu görüyoruz. Örneğin İran kültürü ve edebiyatını, masallarını farklı dillere yapılmış çevirilerinden izlemek mümkün. Buna karşın Asur uygarlığının vârislerinden, coğrafyamızın kadim toplumlarından Süryanilerin, edebiyatına, bir başka deyişle tarihine sahip çıkılmamış olması ciddi bir talihsizlik. Yine coğrafyamızın köklü halklarından Kürtlerin yazılı edebiyatı

konusunda söylenecek pek fazla şey bulunamaması, muhtemelen onların çağlar boyu özgün bir alfabeyle sahip olamamasından kaynaklanıyor. Ermeni edebiyatı ise, Ermeni alfabesinin icat edildiği 5. yüzyıldan itibaren azimle yazıya dökülmüş, dahası bazı önemli dini ve tarihi konular başka dillerden çevrilerek halka sunulmuştur. Buna rağmen, Ermeni yazısının icadından önce de köklü bir Ermeni edebiyatının var olduğunu, gelişmiş bir Ermeni dili ve dilbilgisi yapısının mevcudiyetini biliyoruz. Zira 5. yüzyıldan itibaren Ermeni tarihi yazarları, farklı dillerden yaptıkları alıntı ve çevirilerin yanı sıra, ‘sözlü edebiyat’ (*ankir panahisutyun*) tabiriyle adlandırılan ve halk ozanlarının (*aşuğ*) ağızdan ağza aktardığı metinleri de yazıya geçirip bunların günümüze ulaşmasına aracılık etmişler. Özetle, günümüzde Ermeni dilini okuyabilenlerin yararlanabileceği epey geniş bir kaynak havuzu mevcut. Bunun yanı sıra Ermenice okuyamayanlar için de yabancı dillere çevrilmiş edebi örneklerle rastlanabiliyor edebiyat dağarcığında.

Elimizdeki kitapçığa dönecek olursak, konumuz ‘Kürt edebiyatı’, ya da bildiğimiz kadarıyla yazıya dökülenlerin sayısı pek fazla olmayan ‘Kürt masalları’ olup, onlar da doğal olarak ağızdan ağza değişmiş, çıkış kaynağından farklılaşmış. Örneğin, iyi bilinen bir Kürt masalı olan ‘Siyabent ve Xece’nin Türkçe yayımlanmış metniyle, burada yer verdiğimiz, Muşlu rahip Karekin Srvantzdyants’ın 19. yüzyıl sonunda (1884’te) yayımladığı Ermenice metin arasındaki belirgin farklılık, dikkatlerden kaçmayacaktır. Seyahat notlarını kitap haline getiren Srvantzdyants, Ermeni sözlü edebiyatı derlemelerinden birinde yer verdiği ‘Siyamanto ile Xıçezare’nin ‘Kürt masalı’ olduğunu eklemeyi unutmamış.

Bir diğer Ermenice Kürt masalı, Van kökenli araştırmacı yazar Vrtanes Papazyan’ın kaleminden aktarılan ‘Lur da Lur’. 1904’te yayımlanan ve Türkçeye çevirerek sunduğum bu masalın veya bir versiyonunun Kürtçesini bilen birine bugüne kadar rastlayamadım.*

* ‘Lur da Lur’un Kürtçe kaynağı hakkında bilgi için Celilê Celil’in yazısına bakınız. [Ed.]

Son sırada, Los Angeles'a yerleşmiş bir kitap kurdunun 2012 yılında "Sen bunu seversin!" diyerek armağan ettiği 'Kral Lusig ve Sedev Hovig' adlı küçük bir kitap var. Dersimli bir çoban kız ile genç bir kralın aşk masalı yer alıyor kitapta. Ancak Minas *Papar*/Baba adında Dersimli bir Ermeni tarafından 19. yüzyılda anlatılmış olan ve Sarkis Hayguni'nin kaleminden, Vağarşabad'da (Eçmiadzin - Ermenistan) 1900 yılında yayımlanmış bu masalı, ne Kürt, ne Alevi, ne de Ermeni masalları kategorisine dahil edebildim ve şahsen 'Küçük Mezopotamya' adını yakıştırdığım dağlar ülkesi Dersim coğrafyasıyla bölge tarihine temas eden uzun soluklu bir 'Dersim kardeş masalı' olarak sunmayı yeğledim.

İşte bu nedenledir ki, iki Kürt masalıyla harmanlayarak 'Kardeş Masallar' diye kaydettiğim bu dosyayı Kürt edebiyatı dostlarına, Dersimli Ermenilere ve halkların bir arada yaşaması için mücadele edenlere armağan ediyorum.

Kasım 2013

Bir çift söz

CELİLÊ CELİL*

Değerli okur, elindeki ‘Aşiq û Maşûq’ başlıklı kitap küçük bir hazine değerinde. Burada yer alan üç aşk masalından ikisi, ‘Siyamanto ile Xıçezare’ ile ‘Lur da Lur’, Kürt sözlü edebiyatının tanınan ve sevilen hikâyeleri ve yüzyıllardır aralıksız olarak Kürtçe söyleniyorlar. Bunlar halk tarafından, başka sayısız Kürt destanının yanı sıra söylenegelen ve komşu Ermeni toplulukları arasında da yayılarak sevilen eserler. Kürtler ve Kürtçe konuşan Ermeniler tarafından Kürtçe olarak şarkı formunda söylenen ve Ermeniler arasında da Ermenice olarak anlatılan bu masallar, bütün dinleyicileri tarafından, günlük hayattan alınma hüznü ve cesaret dolu, kendi öz hikâyeleri olarak kabul edilmiştir. Kitapta yer alan üçüncü masal olan ve Sarkis Hayguni tarafından Dersimli bir kaynaktan derlenen ‘Kral Lusig ve Sedev Hovig’ ise ilk kez karşılaşmaktan çok mutlu olduğum, en az öteki iki masal kadar çarpıcı bir başka metin.

* 1936 Erivan doğumlu tarihçi ve Kürdolog. Sovyet Ermenistanı’nda Kürt tarihi ve folkloruyla ilgili pek çok önemli kitap ve makaleye imza attı. 1993’te, halen yaşadığı Viyana’ya yerleşti ve akademik çalışmalarını orada sürdürdü. [Ed.]

Beni sevindiren, bu masalları bir araya getirerek çeviren Sarkis Seropyan ve yayımlayan Aras Yayıncılık'ın, halk edebiyatının komşu topluluklar arasında bir köprü oluşturarak kültürlerin yakınlaşmasına ve halkların birbirlerini tanımalarına katkı sağladığı bilinciyle hareket etmeleri, bu amaçla Kürtçe sözlü edebiyatı Türkçe okuyanlara sunmaları oldu.

Bu bir çift sözü kaleme alırken, okurun dikkatini önemli ve ilginç bir gerçeğe çekmek istiyorum. Ermeniler, Kürtler ve Türkler, Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu vilayetlerinde bir arada yaşamaya başladıkları günlerden beri, büyük bir ortak kültür mirası oluşturmuş, birbirlerinin manevi yaşayışını, düşünce biçimini tanımış, üzüntülerine ve sevinçlerine ortak olmuşlardır. Bunların gerçekleşmesinde iki unsur, dil ve sözlü edebiyat önemli rol oynamıştır.

Daha 19. yüzyılın ilk yarısında büyük Ermeni aydınlanmacı Khaçadur Abovyan, o hacimli “Kürtler, Ezidiler” makalesinde, Ermenice, Rusça ve Almanca okur topluluklarına Kürt sözlü edebiyatını övgüyle tanıtırken, onu yüksek gelişmişlik düzeyine varmış bir ulusal manevi miras olarak takdir ediyordu. Abovyan bu makalesinde, “Bu halkın ulusal şiiri o kadar büyük bir gelişim göstermiş ve o kadar mükemmelleşmiştir ki, her bir Kürt, kadınlar da dahil, gerçek bir şair veya şaire olarak kabul edilebilir. Onlar, hızlıca ve hazırlıksız bir şekilde yaratabiliyorlar” diyordu.

Şu noktanın da altını çizmek gerekir: Ermeni entelektüellerin pek çoğu, sadece Abovyan'la hemfikir olmakla kalmıyor, sözlü yaratıları derlemenin ve bunları yayımlamanın büyük bir kültürel ve bilimsel değer taşıdığına inanıyor, çalışmaları sırasında böyle pek çok eseri kaydettikten sonra yayımlıyorlardı. Abovyan'dan birkaç on yıl sonra, Ermeni kültürünün büyük emektarı Karekin Srvantzyants, etnoloji ve sözlü edebiyat çalışmaları için yaptığı bilimsel yolculuklar sırasında, Kürt sözlü geleneğini gecikmeden derleyerek yazıya dökmenin elzem olduğu kanaatine vardı. Srvantzyants şöyle yazıyordu: “Ermenilerle aynı yurdu ve hayatı paylaşan Kürtler, Ermenilerin yaşayışıyla ilgili çalışmalar yürütenlere pek çok konu sağlıyor. Zira, Kürtler yazısız bir halk olduğuna ve bizim dağlık yörelerdeki

Ermenilerimiz de en az onlar kadar yazısız olduğuna ve yer yer de Kürtçe konuştuğuna göre, bu alanda çalışan biri, Kürtçe söylenen şarkılar ve destanlar derleyerek hatırı sayılır bir kllyatı kayda geçirebilir.”

19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarının Ermenice süreli yayınlarında Kürtçe aşk ve kahramanlık masalları ile destanları sıklıkla yer buluyordu. Örneğin, nl ‘Eminyan Etnoloji Antolojisi’ 1904 yılında yayımlanan beşinci sayısının tamamını, Sarkis Hayguni’nin derlediği Kürtçe destanlara ayırmıştı. Bu yayının deyiş ve özdeyişlere, yemin ve beddualara ayrılan bir ikincisi de yayımlandı. Burada, Sarkis Hayguni, kaydettiği Ermenice deyiş ve beddualar arasında Kürtçe örneklere de yer veriyordu.

Kürt yaşantısı ve dramatik yönden zengin sözlü Kürt destanları klasik dönem Ermeni yazarlarının da dikkatini üzerine çekmişti. Onlardan ilham alan şiirler, destanlar, hikyeler ve başka edebi eserler yazılmıştı. Hmayag Siras’ın ‘Mame ve Aşen’i, Hovhannes şiraz’ın ‘Siabent a Xıçezare’si, Avedig İşahagyan’ın ‘Sirahar Nado’su (şık Nado), Garabed Sidal’ın ‘Mem u Zin’i ve daha pek çok eser sayılabilir. Vrtanes Papazyan’ın bu kitapta yer alan ve Kürtçe ‘Haso ve Zalihe’ şiirinin bir uyarlaması olan ‘Lur da Lur’u da bu tür çalışmalar arasındadır.

Elinizdeki kitaptaki resimlerin sanatsal değeri, eser yayına hazırlanırken gösterilen zen ve masalların ilginçliği, kitabı biz okurlar açısından son derece değerli kılıyor. Emeği geçenlere teşekkürler...

Mart 2017

Sare Sipane

veya

Siyamanto ile

Xıçzare*

KAREKİN EPİSKOPOS SRVANTZDYANTS

* *Hamov Hodov* (Lezzetli Rahiyalı) içinde, II cilt, Paris, 1950 [ilk basımı: İstanbul, 1884].